

Dr. Marjan Svetličič*

Male države v krempljih ali na krilih globalizacije?

1. Uvod

Verjetno kar najbolj pogosto uporabljena beseda v zadnjih desetih letih je globalizacija. Skrbi zlasti revne, vse bolj pa tudi bogate. Najnovejši ukrepi Nemčije pričajo o tem, da tudi najuspešnejše države niso imune pred posledicami globalizacije. Američane skrbi odliv računalniških delovnih mest v Indijo ter Kitajsko (outsourcing). Prav ti državi se v zadnjem času vsilujeta kot primera uspešnega jadranja na valovih globalizacije, čeravno se revščina v Indiji ni kaj prida zmanjšala in so se razlike na Kitajskem povečale.

Nobelovec Samuelson je začel dvomiti o vsesplošni veljavnosti Ricardovega ekonomskega "Pitago-rovega izreka," kot sam imenujem njegov zakon primerjalnih prednosti. Trdi namreč, "da trgovinska globalizacija lahko spremeni tehnični napredek v tujini v koristnega za oba regiona (državi op. SM), da pa včasih lahko prirast produktivnosti v eni državi koristi le tej državi ter stalno škodi drugi državi in tako zmanjšuje koristnost mednarodne menjave. To pa ne pomeni, naj država uvede selektivni protekcionizem, ker to lahko pomeni ustreliti se vlastno nogo. Če oba prirasta pro-duk tivnosti prispevata k prirastu svetovne blaginje, potem je svobodna trgovina boljša za obe državi od s strani lobistov uvedenih carin in kvot, saj so carine gojišče gospodarske arterioskleroze" (2004: 142-143). Drugi nobelovec, Stiglitz, pravi, da »ni mogoče iti nazaj od globalizacije; tu je in bo tu ostala. Problem je, kako jo preobraziti tako, da bo delovala« (2002: 222). Še tretji ekonomist, nobelovec A. Sen, znan po svojih zavze manjih za razvoj najrevnejših in mu zato mnogi pripisujejo, da ni proti globalizaciji pač pa za globalizacijo. Prepričan sem, da je globalizacija tako dobra stvar, da bi bilo strašno krivično, če bi od nje imeli koristi le nekateri, drugi pa ne. Moramo pa izboljšati porazdelitev koristi med državami in znotraj njih, med razredi, med mestnimi in vaškimi področji; to je možno doseči, če se razširi priložnosti (2004, 7).

Antiglobalisti so proti nepravilni globalizaciji, tisti, ki so preobraženi v pobudnike drugačne globalizacije, pa jo želijo spremeniti v človeku bolj prijazno. Množijo se knjige in članki o pravični,

moralni globalizaciji in o tem, kako bi z vztrajanjem pri splošno veljavnih načelih pravičnosti in občečloveških vrednotah svet rešili revščine in neenakosti.

Kaj torej storiti? Ali imamo diagnozo stanja ali pa ne moremo pobegniti od kompromisov in lahko damo Nobelovo nagrado tako tistim, ki so za liberalizacijo (torej globalizacijo), kot jo je na primer dobil liberalec F. Hayek skupaj z G. Myrdalom, čeprav sta dejansko na nasprotnih bregovih saj se je Myrdal ukvarjal že takrat z azijsko dramo in vprašanji razvoja najrevnejših držav.

Čeprav priročno, takšno nojevstvo ni primerno, je pa neizogibno, kadar nimamo jasnih in dokončnih odgovorov. In v primeru globalizacije jih prav gotovo še nimamo saj zgodovinsko gledano ne gre za tako star pojav, vsaj ne v njeni sodobni različici. In vendar se je treba znajti v razburkanih vodah globalizacije, četudi še nimamo popolnoma jasnih odgovorov na vsa vprašanja. V tem članku bom skušal najprej pokazati, kaj se dogaja, kako teoretiki razlagajo to prakso in končno predlagati, kaj je malim državam, storiti in v kakšnem svetovnem sistemu je to mogoče uresničiti.

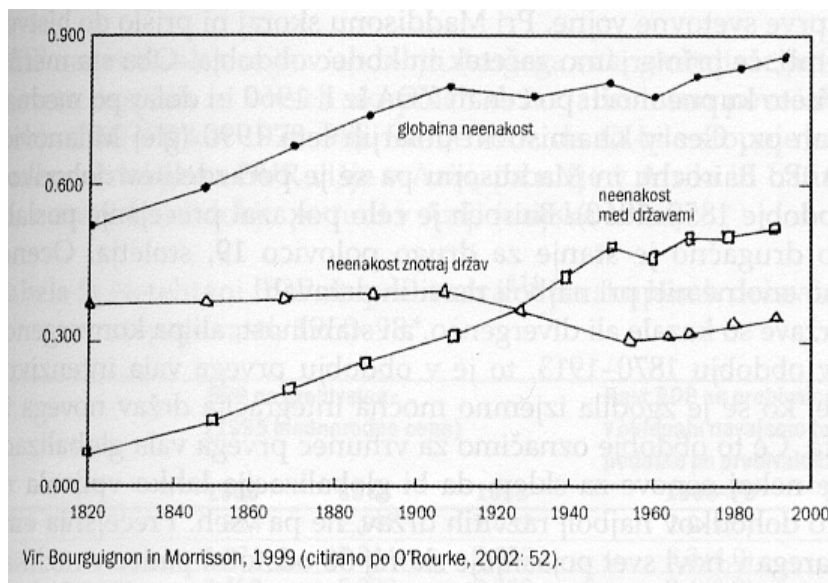
2. Kaj pravi praksa

Globalizacija se nezadržno krepi, obenem pa tudi skrbi mnogih glede neenakomernega razvoja, neenake razporeditve koristi in stroškov od globalizacije. Mednarodna proizvodnja je že ob koncu sedemdesetih prejšnjega stoletja presegla vrednost svetovnega izvoza. Proizvodnja na kateremkoli koncu sveta je vse bolj odvisna od proizvodnje na drugih koncih sveta. Govorimo o globalno integrirani proizvodnji. V prispodobi: zamah metuljevega krila v Braziliji lahko povzroči orkan v Avstraliji, tako smo soodvisni.

To kar skrbi večino, je, da se vzporedno z globalizacijo krepijo tako dohodkovne neenakosti¹ (med državami) kot znotraj držav ali pa med

* Profesor na Fakulteti za družbene vede, v Ljubljani

¹ Čeprav se večinoma ukvarjamo z dohodkovnimi neenakostmi, so nedohodkovne, na primer premoženjske oblike neenakosti že sedaj bistveno večje: pričakuje pa se, da se bodo v prihodnje še krepile. Nedohodkovna neenakost je na primer neenakost v izobrazbi, priložnostih, sreči, zdravju, pričakovani življenjski dobi, blaginji, družbeni mobilnosti itd. (glej Heshmati, 2004: 1).

Slika 1: Svetovna neenakost 1820-1992; Theilov indeks neenakosti

prebivalci sveta, ne glede na to, kje živijo², čeprav se revščina relativno zmanjšuje³.

Najmanjša nihanja so pri neenakosti znotraj držav, ki so se celo znatno zmanjšale med začetkom 20. stoletja ter tja do sredine petdesetih let. Vendar je očitno to zmanjšanje neenakosti v revščini velike krize in obeh svetovnih vojn. Neenakost med državami se trendno krepi, čeravno imamo tudi kratka obdobja zmanjševanja in, kar razveseljuje, upadanja stopnje rasti mednarodne neenakosti v zadnjem času. Tudi globalna neenakost se tendenčno krepi. Očitno se implikacije spreminjajo tako, kot so se spreminjale tudi pojavne oblike globalizacije. V določenih obdobjih smo bili priče konvergenči, vsaj nekaterih, v drugih povečevanju razlik. Najmočnejša je bila konvergenca, ko je bila močna migracija delovne sile. Konvergenca se pokaže tudi, če upoštevamo velikost držav. V tem primeru pride do izboljšave Ginijevega koeficienta (glej slike 10 in 11 v Svetličič 2004; 85).

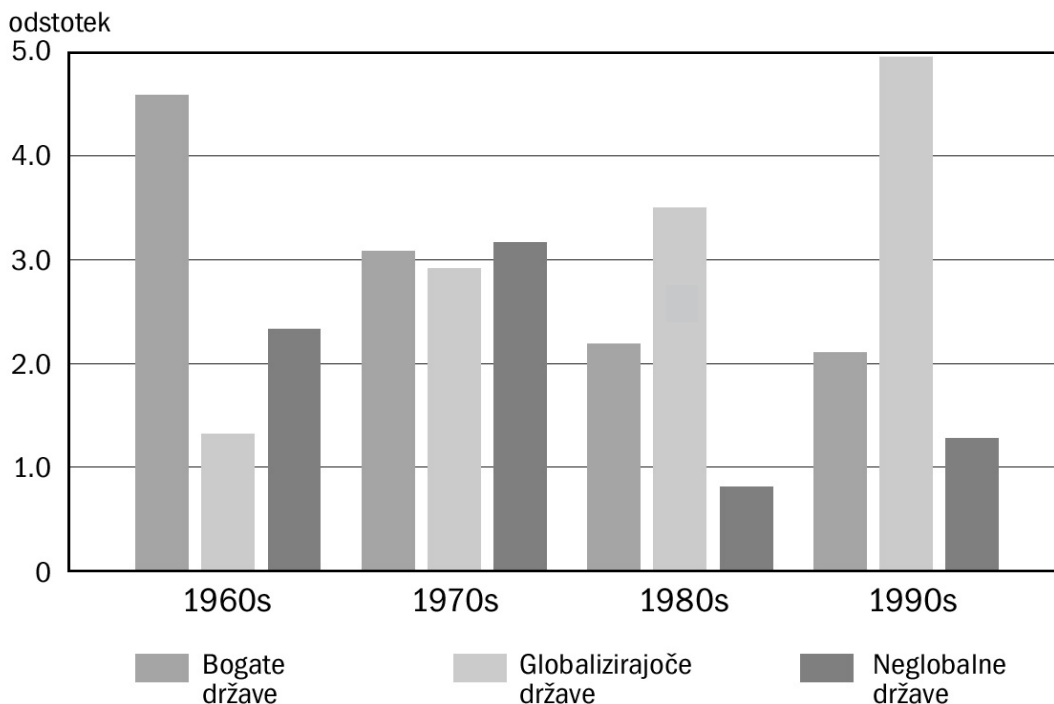
Avtorji se analize posebnih učinkov globalizacije samo na male države ne lotevajo, pač pa je bilo v središču pozornosti, kakšne so razlike med globalizirajočimi se in tistimi državami, ki so zasledovale bolj zaprte strategije gospodarskega razvoja. Dežele v razvoju so v tridesetih letih (1960-1990) dosegle to, za kar so razvite potrebovale 100 let. Bolj odprte države, globalizirane, so rasle hitreje, tako v daljšem časovnem obdobju⁴ kot v novjšem. Tega mnenja je celo Stiglitz, znan kot kritik globalizacije, saj pravi, »da so se bolj globalizirane države hitreje razvijale kot tiste, ki se niso vključevale v svetovno gospodarstvo« (Stiglitz, 2002: 214).

Sachs in Warner (1995a: 35) sta ugotovila, da so »odprte države v obdobju 1970-1989 dosegle boljše rezultate od zaprtih v treh razsežnostih: ekonomska rast, izogibanje velikih makro-ekonomskih kriz in strukturne spremembe. Zato optimistično zaključujeta, da »sedanji krog

² Glej definicije Svetličič 2004; 68-70.

³ Temeljni vprašanja sta, ali je pomembnejša revščina ali neenakost in če slednja, kako jo odpraviti. V zadnjem času se poudarja revščina, kar pa je lahko le hipokrizijski izgovor, da se hujšega problema neenakosti sploh ne lotimo. Z dajanjem pomoči si namreč lajšamo vest, s čimer pa se glavnega problema, kako odpraviti neenakosti, ki so v ozadju revščine, sploh ne lotimo. To je nekakšen aspirin za glavobol, ki ga povzroča globalizacija, in le blaži simptome, ne rešuje pa vzrokov, ki so ga povzročili. Hinavščina je dajanje pomoči z eno roko, medtem ko z drugo jemlješ revnim državam pravico izvažati tekstilne ali kmetijske izdelke ali uvajaš nov protekcionizem na uvoz jekla. Škoda je dvakratna: prvič je takšna pomoč bistveno manjša in drugič se na tak način dinamično omejuje razvoj manj razvitih. Moralno prepričevanje lahko ustvari ugodnejšo klimo, ne more pa spremeniti »krvave« logike kapitalizma in njegove blagovne proizvodnje. Zato je rešitve primarno treba iskati v realnih dejavnostih. Globalizacijo lahko spremeni samo spoznanje, da je v interesu bogatih, da revni napredujejo hitreje, ker tako postajajo bogatejši in boljši kupci blaga, ki ga večinoma še vedno proizvajajo predvsem bogatejši. »Svoje večerje ne pričakujemo od mesarjeve, trgovčeve ali pekove dobrotljivosti, temveč prav od skrbi, ki jo posvečajo svojim interesom. Ne nagovarjamo njihove človečnosti, temveč njihov egoizem; in nikoli jim ne govorimo o svojih potrebah, vedno pa o njihovi koristi« (Smith, 1776: 45). Vendar Smith ni verjel v popoln avtomatizem trga ali države. Zavzemal se je za vlogo države pri zagotavljanju enakopravnosti, obrambo konkurence, ker je trg daleč od tega, da bi po naravi stvari avtomatično ali naravno zagotavljal konkurenco. Akterje namreč poganja slaba po ohranjanju privilegijev, slaba po monopolih, po ohranjanju moči.

⁴ Madison (2001) je na primer ugotovil, da so v zgodovini zaostali vedno tisti, ki so zgubili stik s svetom.

Slika 2: Letne stopnje rasti realnega BDP na prebivalca za bogate, globalizirajoče se in neglobalne države v obdobju 1960-2000

globalizacije vodi v ekonomsko konvergenco držav, ki so se vključile v sistem» (1995a: 63)⁵. Pokazala sta, da so se države v razvoju, ki so sledile odprti strategiji gospodarskega razvoja, razvijale hitreje od tistih, ki so sledile uvozno substitutivni strategiji. V obdobju 1970–1989 so bile stopnje razvoja odprtih gospodarstev 4,5-odstotne v primerjavi z 0,7-odstotno stopnjo v tistih državah, ki se niso odprle v svet. Ugotovila sta, da je trgovinska liberalizacija v obdobju 1970–89 pospeševala gospodarsko rast za 2 odstotka (1995b). Podobno sta ugotovila tudi Warciarg in Welch, ki sta posodobila njuno analizo l. 2003 na primeru razvoja 133 držav v obdobju 1950–1988, čeprav sta ugotovila malo šibkejšo korelacijo. Tiste države, ki so liberalizirale svoje trgovinske režime, so za 0,5 do 1 odstotne točke hitreje rasle kot tiste, ki se niso (po IMF Survey, 12. julij 2004: 204). Kljub očitanim pomanjkljivostim sta do podobnih zaključkov prišla tudi Dollar in Kraay (2001a; glej slike 15 in 18 v Svetličič 2004). Z analizo razvoja izbranih DVR sta pokazala, da »krepitev mednarodne trgovine države pospešuje rast ter vpliva na zmanjševanje razlik med bogatimi in revnimi v svetu« (2001a: 16), vsaj v obdobju po l. 1980. Ugotovila sta, da:

- 1) so globalizirajoče se države dosegle višje stopnje rasti
- 2) se neenakosti niso sistematično povečale

3) se je razlika med razvitimi in manj razvitimi zmanjšala ter

4) se je zmanjšala tudi revščina.

Najvišje stopnje rasti dohodka na prebivalca so globalizirajoče se države v razvoju dosegle v devetdesetih letih. Njihove stopnje rasti so se stalno povečevale, rezultati neglobaliziranih držav pa so bili bolj heterogeni; boljši od globalnih držav v šestdesetih in sedemdesetih letih in bistveno slabši vosemdesetih in devetdesetih.

Vsi ti rezultati pa ne kažejo nujno na vzročno zvezo med odprtostjo in rastjo, kajti zveza bi bila lahko celo obratna. Poleg tega na rast vplivajo še drugi dejavniki (na primer: zemljepisni, pa trgovinska politika). Poskusi izločanja vpliva teh drugih dejavnikov so jima vseeno potrdili, da odprtost vpliva pozitivno na rast. Tudi Frankel in Romer (1999) sta ugotovila, da deleži trgovine pomembno vplivajo na rast BDP na prebivalca. Rodrik v svojih številnih člankih zato trdi, da ne gre za več ali manj trgovine ali več ali manj odprtosti, pač pa za to, ali je globalizacija primerna razvojna strategija sama po sebi. Politiki bi se morali bolj osredotočiti na razmerje med odvisnostjo od mednarodne menjave blaga in kapitala glede na domače naložbe ter na krepitev domačih tehnoloških sposobnosti in institucij, kar pa je precej več kot pa le omogočiti

⁵ O metodoloških pomankljivostih te raziskave glej Svetličič 2004; 90.

globalizacijo, ki naj bi avtomatično privedla do konvergence.

Težje pa je vprašanje smeri vzročnosti: ali trgovina pospešuje rast ali pa rast pospešuje trgovino. Rodrik v nasprotju z Dollarjem in Kraayem trdi, da odpiranje sledi rasti, in ne, da je rast posledica odpiranja. To utemeljuje s podatki za Kitajsko in malo manj očitno Indijo, ki sta dosegli visoke stopnje rasti ob zaščiti in se šele kasneje odprli. Navkljub takšnim dvomom Baldwin (2003: 2) v svoji analizi trdi, da vseeno večina študij kaže, da nižje trgovinske ovire, stabilni tečaji, preudarna denarna in fiskalna politika ter odsotnost korupcije pospešujejo gospodarsko rast. Pomemben prispevek k razreševanju dileme smeri vpliva odprtosti na neenakosti oziroma obratno sta dala tudi Rodriguez in Rodrik (2000 ter Lee, Ricci in Rogobon: 2004).

Če hočemo odgovoriti na vprašanje, kako zmanjševati razlike v svetu, je torej treba odgovoriti na vprašanje, zakaj so nekatere države uspele spodbuditi svoj razvoj in zmanjševati razliko, ki jih ločuje od razvitih. Pred Kitajsko je to uspelo novointindustrializirajočim se državam, azijskim tigrom. Bistvo odgovora je zato morda v strategijah razvoja in vlogi ustanov. North (1990) trdi, da so institucije lahko glavna ovira ali pa spodbuda. Drugi zopet iščejo odgovor v vlogi zemljepisnega dejavnika. Ta vpliva na osredotočanje dejavnosti okoli središč razvoja in tako lahko vpliva na ohranjanje ali povečevanje razlik. Podobno delujejo tudi demografski dejavniki, začetne možnosti in politika vlad. Primerjava med različnimi regijami je pokazala, da je Afrika zaostajala v rasti BDP na prebivalca zaradi neugodnih geografskih in zdravstvenih razmer za celih 2,3 % letno v obdobju 1965–1990. Južna Azija pa se je razvijala hitreje zaradi boljše politike (glej Sachs, 1997: 19–20). Večina avtorjev se zato nagiba k prepričanju, da je heterogenost rezultatov v veliki meri treba pripisati različnim strategijam saj so najbolj očitne razlike med azijskimi (novointindustrializirajoči se tigri⁶ ter v novejšem času Kitajska in Indija) in latinskoameriškimi državami oziroma med tistimi, ki so se odprle, in tistimi, ki so sledile bolj navznoter zazrti strategiji. Razlika med njimi je tudi v tem, da so azijske države izvedle zemljiško reformo in tako zmanjšale neenakomerno porazdelitev dohodkov v svojih državah latinskoameriške pa ne. Tako so bile azijske tudi politično bolj stabilne kot pa latinskoameriške, ki imajo veliko bolj neenakomerno porazdelitev dohodkov in posledično tudi večjo politično nestabilnost. Prav ta nestabilnost se jima zdi pomembnejša kot pa fiskalno

prerazporejanje dohodkov (glej Alesina in Perroti, 1994: 361 in 368).

Prave strategije očitno lahko omogočijo prevlado pozitivnih nad negativnimi učinki globalizacije. Bistvo odgovora je zato morda prav v različnih strategijah razvoja in vlogi ustanov.

3. Kaj pravi teorija

Teorije globalizacije ni, so le različne paradigme razlaganja globalizacije. Teoretični okvir zato morajo biti teorije mednarodne menjave, pa razvoja, pa carinske unije, pa institucij itd. Splošno izhodišče vsake analize učinkov globalizacije je, da le-ti niso avtomatični, ampak, da k njim prispevajo mnogi dejavniki, od stopnje razvoja do zemljepisnega položaja, - strategije razvoja in dane porazdelitve dohodkov ter usposobljenosti človeškega kapitala.

Najpomembnejše teoretično izhodišče od D. Ricarda dalje (1817) je, da svet ni ničelna vsota, da eni dobivajo na račun drugih, pač pa pozitivna vsota, v kateri vse države z mednarodno menjavo dobivajo. To pa seveda ne pomeni, da ni posameznikov, ki zgubljajo, toda zgubljajo manj kot dobivajo tisti, ki imajo od vključevanja v svet koristi. Makro koristi torej odtehtajo mikro stroške. To obenem pomeni, da je rešitev treba iskati v smeri povečevanja kolača, torej rasti, ker le tako lahko rešujemo vse druge s tem povezane probleme. Rast vpliva na zmanjševanje revščine (Ravallion in Chen, 1997, cit. po IMF, 2000:135).

Najbolj splošna ugotovitev tako teorij mednarodne menjave kot razvoja, je da sta razvoj in mednarodna menjava koristna, ker dvigata blaginjo. Država, ki se vključuje v mednarodne pretoke, je po tem bolje, kot pa pred tem. To pa seveda ne pomeni, da vsak posameznik z vključevanjem v, sedaj recimo kar globalizacijo, dobiva. Teoretična predvidevanja glede neenakosti so različna, ko gre za razvite in nerazvite države, pravi Arbach (2001: 8): v razvitih se neenakost poveča v manj razvitih pa zmanjša. So tudi tisti, ki vzporedno izgubljajo delovna mesta zato, da bi jih drugi dobivali. To je osrednje vprašanje pristopov ekonomistov trga dela, ki se ukvarjajo bolj z obsegom trgovine, ne pa s cenami. Z visokim uvozom se vsebinsko gledano uvaža delovno silo, ki bi proizvajala to blago, kar lahko prispeva k povečanju neenakosti med državami. Kljub razlikam med njimi in teoretični mednarodne menjave pa obstoja splošno soglasje, da trgovina le malo prispeva neenakemu porazdelje-

⁶ Te zavidljive dosežke so dosegle prav zaradi intenzivnega, čeprav nadzorovanega (odmerjenega) vključevanja v globalizacijske pretoke, države pa, ki so se izolirale iz svetovnega trga, so zaostale.

vanju dohodkom. Pač sorazmerno z deležem mednarodne menjave v BDP posamezne države.

Navznoter naravnan razvoj omejuje razvojni doseg, ker države ne morejo izkoriščati svojih primerjalnih prednosti kar bolj prizadeva revne, ker ne zagotavlja doseganja ekonomij obsega, ker popačene domače cene popačijo alokacijo virov ter končno, ker slabi inovacijske spodbude (glej IMF, 2002: 131).

Kuznetz trdi (1955), da z razvojem razlike najprej rastejo, da bi se kasneje zmanjševale. Novejše teorije endogenega razvoja trdijo, da vključitev v svetovni trg pospešuje rast. Po Romerju (1990, 1994) in Lucasu (1988, 2000) znižanje trgovinskih ovir (integralni del globalizacije) dolgoročno pospešuje rast tako, da omogoča sprejemanje novih tehnologij hitreje kot pa, če ne bi bilo MEO. Res pa je tudi, da razvojna teorija ugotavlja, da so koristi liberalizacije maksimalne nad določeno razvojno stopnjo. Izhajajoč iz endogenosti tehnologije trdijo sicer, da je povezava med neenakostjo, investicijami in dohodki šibka, da pa je precej odvisna od stopnje razvoja. Zaradi heterogenosti tehnologij dobivajo več tisti, ki razvijejo sodobnejšo tehnologijo in si s tem ustvarjajo ekonomije obsega ter oligopolni položaj. Učinki so v veliki meri tako pogojeni s stopnjo razvoja.

Druga temeljna prednost malih držav je, da lahko z globalizacijo pridobivajo več kot velike, četudi so jemalke cene, ker uživajo privilegij specializacije in ker lahko jadrajo na valovih drugih (zastojkarstvo - free riding). Vse to pa seveda predpostavlja pametne razvojne strategije oziroma strategije vključevanja v mednarodne ekonomske odnose (MEO), v globalizacijo.

Navkljub razlikam teorija daje jasno prednost navzven naravnani strategiji, saj optimira koristi od MEO, kar velja za male države še toliko bolj. To pomeni, da se kot bolj realna vsiljuje različica mešane strategije, pač odvisno od trenutne stopnje razvoja države. Na relativno višji to pomeni zelo hitro, toda tudi selektivno liberalizacijo (na primer najprej trgovina, potem odmerjeni kapitalski pretoki), na nižji stopnji pa naj bi bila ta bolj postopna. »Če brčneš vrata, da se odprejo, se bodo, namesto da bi se odprla, ponovno zaprla, nežno odpiranje pa lahko zagotovi, da bodo vrata ostala odprta,« slikovito pravi Bhagwati (2004: 34).

Ključno je vnaprej vgraditi liberalizacijo v odnose s tujino, da se ne podaljšuje protekcionizem v nedogled ali tako, da destimulira inovativnost in tako krni konkurenčnosti domačega gospodarstva. V vsakem primeru pa je ključno ohraniti in

spodbuditi konkurenco na domačem trgu. Če omejuješ tuje konkurente, moraš pač zagotoviti tekmovalnost med domačimi igralci, ne le podjetji, ampak tudi izobraževalnimi in drugimi ustanovami, skratka med vsemi, ki proizvajajo blago ali ponujajo storitve.

4. Kaj je storiti malim državam

Teorija pa tudi empirija navkljub ambivalentnim rezultatom vseeno prevladujoče kaže, da koristi vključevanja v globalno gospodarstvo odtehtajo stroške te integracije. Poleg tega pa je treba učinke globalizacije ocenjevati ne le primerjaje koristi in stroške, pač pa tudi glede na alternative, ki jih ima država na razpolago. Kajti tudi ob večjih stroških vključevanja je to lahko ugodno, če so stroški ne vključevanja še večji. Neustrezno je tudi primerjati izide z nekim idealnim utopičnim stanjem, z »družbo svetnikov«, kot figurativno pravi Wolf (2004: 57), pač pa jih moramo primerjati z nekim normalnim stanjem oziroma uresničljivim razvojem v mednarodnem gospodarstvu.

To še bolj velja za male države, ki so bolj globalizirane od velikih. Andersen in Herbertsson (2003: 10) sta ugotovila, da so po indeksu globalizacije na prvih mestih manjše evropske države, kot sta Irska in Belgija, velike države zavzemajo sredino, manj razvite evropske države pa so manj globalizirane. Tudi teoretično gledano naj bi imele male države več koristi od odpiranja kot velike saj obstaja močna pozitivna korelacija med številom držav in trgovinsko odprtostjo (delež uvoza in izvoza v BDP) v obdobju 1870 do danes. »S prosto mednarodno menjavo postaja tako velikost države kot velikost trga nepomembna, kar pomeni, da velikost države ni povezana z njeno produktivnostjo« (Alesina s sod. 2002: 1277, 1294). Obstaja pozitivna povezanost med odprtostjo in rastjo (močnejša v primeru malih držav) ter negativna z velikostjo države in gospodarsko rastjo (n. d.: 1286). Večja odprtost torej vpliva na zmanjševanje velikosti države. V tej smeri delujejo tudi spremenjeni viri konkurenčnih prednosti, vzporedno s prehodom težišča od lokacijsko specifičnih prednosti k tehnologiji in znanju ter informacijam. V družbi znanja je pomembno biti »povezan«, biti v omrežju, iz katerega črpaš informacije. Takšna »povezanost je ključ konkurenčnosti« (ILO, 2004: 108). Za male predstavlja vključitev v globalne pretoke bolj medene tedne kot pa zaton. S pametno strategijo se tako da obrusiti kremplje stroškov globalizacije.

Zato pa je splošni predpogoj proaktiven odnos do globalizacije, saj učinki niso avtomatični, pač pa

na njih lahko odločilno vplivamo. Bistveno vprašanje ni, ali se vključiti vanjo ali ne, ampak kako in kdaj se vključiti ter kako zmanjšati njene negativne vplive in okrepiti pozitivne.

Proaktivnost tudi pomeni pravočasno in prožno odzivanje na spreminjanje zunanjega okolja, ki je za male države danost, ki se ji kaže čim hitreje prilagajati oziramo se nanjo odzivati. D. North je v svojem govoru ob prejemanju nagrade dejal, »da je adaptacijska, ne pa alokacijska učinkovitost ključ dolgoročne rasti« (North, 1993: 9). Prav nepravočasno odzivanje bodisi zaradi podcenjevanja globalizacije bodisi zaradi nerazumevanja njenih zakonitosti in dolgoročnih implikacij je vzrok za mnoge današnje probleme. Še več, ti so danes mnogo večji, kot pa bi bili, če bi se na izzive globalizacije odzivali pravočasno, saj so socialni stroški pravočasne preobrazbe mnogo nižji kot razvojni stroški prepoznega odzivanja oziroma gašenja požarov, ko ti že izbruhnejo. Pravočasno odzivanje, po možnosti vnaprejšnje, je zato ključno prvič zato, ker zgodovina kaže, da različne strategije dajejo različne rezultate, in drugič, ker pametni delujejo upoštevaje tržne signale, ne pa proti njim.

Takšno odzivanje pa je mogoče le ob predpostavki učinkovitih institucij, temelj tega pa je visoko usposobljen kader. Zato je izobraževanje za male države še bolj pomembna prednostna naloga kot za velike. Institucionalna šola (North 1990 itd.) celo meni, da so institucije ključne za razvoj⁷, da izboljšanje institucij dviga produktivnost. Pri tem ne gre le za obsežne gospodarske reforme, pač pa lahko že manjše spremembe politike tlakujejo pot za uspešno gospodarsko rast. To se zlasti nanaša na človeški kapital, »ki je bistvenejši vir rasti kot pa institucije« (Glaeser, la Porta in Lopez-de-Silens, 2004). Podobno tudi Hausman in Rodrik ugotavljata, da je iskrica razvoja lahko zelo majhna sprememba politike, ki je lahko včasih le odprava kakšnih ovir zasebni pobudi⁸. Zato politikom predlagata, naj predvsem identificirajo razvojne ovire in jih odpravijo. Rodrik (2004) dodaja, da je spodbuditi razvoj v praksi dosti lažje, kot pa bi nas rad prepričal washingtonski recept z dolgo listo institucionalnih reform in sprememb vladanja (po Economistu, 7. avgust 2004: 63).

Sestavni del odzivanja in proaktivnega odnosa do globalizacije pa je vsaj za srednje razvite male države pospeševati internacionalizacijo svojih podjetij in vzpostavljanje in pospeševanje razvoja

lastnih multinacionalnih podjetij. Na ta način lahko poskušajo v svoja jadra ujeti prednosti globalnega učenja ter globalne kombinacije proizvodnih derivnikov, koristi globalizacije.

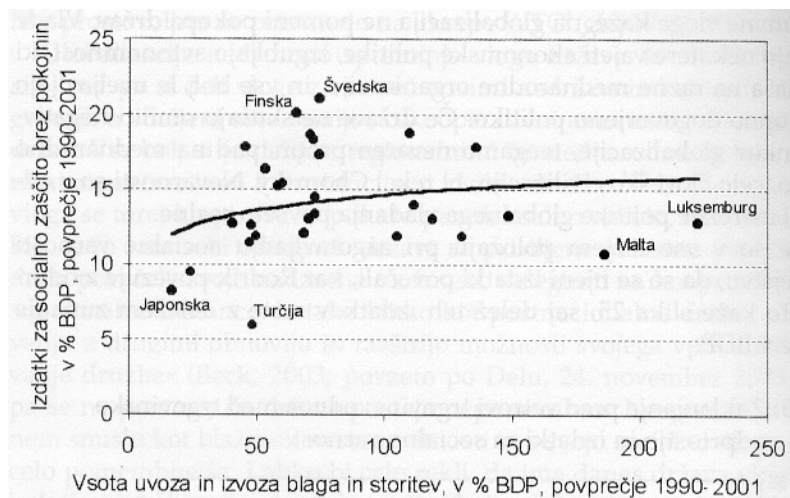
To je eden od nacionalno specifičnih možnih odzivov na globalizacijo (kajti ni ene vsem primerne rešitve) ob mednarodno prijaznem okolju/sistemu, ki spodbuja enakomernejšo porazdelitev stroškov in koristi globalizacije. S parafraziranjem T. Friedmana (2000; 445-451), treba je vzpostaviti nacionalne in mednarodne trapeze za spodbujanje izkoriščanja prednosti globalizacije najsposobnejših, trampoline, s katerimi pomagamo tistim, ki potrebujejo začetno spodbudo, da bi se kasneje sami povzpeli na trapez, in končno rešilne mreže, socialne programe za tiste, ki se sami ne morejo spopasti z izzivi globalizacije. Prav odsotnost takšnih programov (na primer v ZDA) je pogosto detonator upora zoper »izvažanje delovnih mest« zaradi globalizacije.

Ni dvoma: vključevanje v globalno gospodarstvo je vezano z bistveno večjimi tveganji, toda ob ustrezni politiki tudi z večjimi nagradami. Bistveno je, pravi Vernon (1998: ix), »da so vlade in podjetja sposobna najti pot, kako zmanjšati tveganja in konflikte, ki so posledica globalizacije«. Gre za to, da v svoja jadra ujamemo vetrove globalizacije, da izboljšamo svoje jadralne sposobnosti in se izogibamo nevarnim čerem, burji, ki lahko prevrne jadralnico, in vztrajamo pri svoji smeri. Da pa bi bila takšna jadralna regata uspešna, da bi jadralnice varno prišle na cilj, so potrebna pravila. Potrebni so multilateralni režimi, ki urejajo našo plovbo proti cilju, ki urejajo mednarodno trgovino, mednarodne investicije, finančne odnose itd. Brez takšnih pravil bi vladala anarhija, bilo bi preveč trčenj med jadralnicami, razvila bi se tekma, v kateri bi lahko vse jadralnice potonile in nobena ne bi varno prišla na cilj. Mlajšim neizkušenim jadralcem, ki imajo manj izkušenj ali pa sploh nimajo jadralnic, pa je treba najprej omogočiti priti do jadralnice, da se sploh lahko vključijo v regato, jim pomagati z nasveti, pripravo, šolanjem, preden se lotijo regate ali pa kar med njo. Zatorej skušajmo zajeti v svoja jadra vetrove globalizacije za čim hitrejšo plovbo, obenem pa krepimo svoje krmarske spretnosti in se vse bolje in bolje informirajmo o pretečih nevihtah.

Države morajo zato skušati amortizirati globalizacijske šoke. Njihova redistributivna vloga

⁷ Korelacijski koeficient med njihovo kakovostjo (učinkovitost vlade, pravna država in nadzor nad korupcijo) in BDP na prebivalca je kar na ravni 0,9 %. Velja pa tudi obratno, da je njihova kakovost odvisna tudi od ravni dohodkov pa tudi od obsega trgovine (Groot in ostali 2003 v WTO, 2004:180)

⁸ To sta ugotovila na temelju preučevanja 83 primerov rasti držav med letoma 1957 in 1992, ki je preseгла 2-odstotne stopnje in je vzdržala vsaj 8 let. Ugotovila sta, da pred takšno rastjo ni bilo kakšne temeljne spremembe politike ali celovite ekonomske in politične reforme, kot na primer liberalizacija ali demokratizacija, pač pa po naravi skromne začetne spremembe.

Slika 3: Odnos med izpostavljenostjo zunanji trgovini in izdatki za socialno zaščito

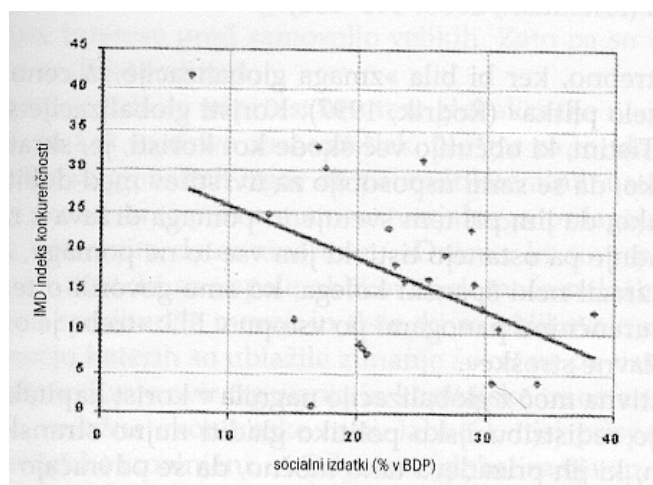
se torej krepi, kar se odraža v splošni porasti vladnih izdatkov. Rodrik (1997) razlaga rastoče državne izdatke, ki so pred drugo svetovno znašali v razvitih državah le okoli 20 % in se povzpeli danes na okoli 47 % njihovega BDP (po Economist, 21. junij 1997: 86), prav z vse večjo izpostavljenostjo tveganjem in nestanovitnosti kot posledici intenzivnejše integracije v svetovno gospodarstvo. Zdi pa se, da Rodrik temu vseeno pripisuje preveliko težo, saj lasten izračun, ki ne upošteva izdatkov za pokojnine, v primerjavi z njegovim originalnim kaže šibkejšo povezavo, toda malo večjo v primeru malih držav.

- Kljub temu pa ostaja dejstvo, da mora država pomagati tistim, ki zaradi porasta splošne blaginje, ki sledi integraciji v globalno

gospodarstvo, izgubljajo. Njena socialna vloga je torej pomembna.

Navkljub prepričanju mnogih, da krepitev socialne funkcije slabi konkurenčnost, sta Grauwe in Pollar (2003: 8) pokazala, da ni nujno izbirati med socialno varnostjo in konkurenčnostjo. V povprečju so države, ki veliko porabijo zanjo, tudi zelo konkurenčne.

Očitno je mogoče dolgoročno pospeševati razvoj le z ustreznim iskanjem ravnotežja med konkurenčnostjo in socialno državo. To ravnotežje pa ni enako na vseh razvojnih ravneh in pri vseh gospodarskih strukturah in zunanjetrgovinskih usmeritvah. Bolj ranljiva struktura terja višjo stopnjo varovanja pred šoki in višje razvita gospodarstva si lahko privoščijo višjo stopnjo

Slika 4: Socialni izdatki in rang konkurenčnosti držav po IMD v obdobju 1997-2001

socialne zaščite kot manj razvite. Zveze delujejo torej v obeh smereh; od stopnje odprtosti k zaščiti ter od zaščite k odpiranju.

Ne morejo pa vsega v zvezi z globalizacijo opraviti države, saj so precej svoje moči izgubile, pridobili pa so jo drugi, transnacionalna podjetja ali mednarodne organizacije, na katere so države prenesle del svoje, včasih tako poudarjene neokrnjene suverenosti. Igranje po starih notah države in njene suverenosti je zato lahko pogubno. »Države, ki ne bodo nehale vztrajati pri svoji suverenosti, jo bodo izgubile, saj preprosto ne bodo več sposobne delovati. To se zdi protislovno, a je stvarnost,« trdi Beck, ki tudi ugotavlja, da so »najboljši« nacionalisti tisti, ki branijo resnične interese naroda znotraj držav, ki se odpirajo (2004: 10 in 12).

Izkušnje kažejo, da so možne »različne poti v nebesa«, da različne politike lahko dajo podobne rezultate. Na nacionalni ravni se zdi prednostno pospeševati in omogočiti razmah strategij ustvarjalne, nacionalno zakoreninjene razvojne poti vključevanja v MEO. Tako zagotovimo uresničevanje lokalnih specifičnosti in obenem omogočimo izkoriščanje prednosti globalnega trga. To je možno udeležati samo s krepitvijo izobrazbene ravni vsega prebivalstva, s permanentnim izobraževanjem in preusposabljanjem, ker tako krepimo potencial za prožno odzivanje na izzive globalizacijskega okolja. Potrebujemo vse bolj gibčne organizacije in posameznike. Najbolj nazorno zvezo med izobrazbo in globalizacijo lahko vidimo danes na primeru oddajanja del in preskrbovanja od zunaj (*outsourcing*). Samo izobraženi lahko dobijo zahtevnejša delovna mesta v storitvenem sektorju in zaslužijo (na primer v Indiji) v enem letu več kot njihovi starši v vsem življenju. Predpostavka pa je, da imaš pravo izobrazbo v pravem trenutku. Torej ne le izobrazbo, kvalifikacije nasploh, ampak še pravočasno. Gre, skratka, za hojo po obeh nogah, nacionalni, izrabljajoč statične in dinamične nacionalne prednosti in specifičnosti, ter globalni (ekonomije obsega, globalna kombinacija proizvodnih dejavnikov in dostop do tam dosegljivega znanja in tehnologije, izkoriščanje priložnosti novih trgov⁹).

5. Sklep

V krempljih globalizacije se znajdeš, če ne uspeš izkoristiti njenih ugodnih vetrov. To pa se kaj hitro zgodi, če ne ubereš ustrezne strategije intenzivnega integriranja v globalno gospodarstvo. Iluzija je

pričakovati, da lahko male države preobrazijo globalizacijo v socialno pravičnejšo na kratek, niti ne na srednji rok. Za njih je globalizacija dejstvo, ki se mu kaže predvsem prilagajati. Pri tem so lahko zelo uspešne, saj je teoretično nesporno, da male države uživajo več prednosti od odpiranja v svet kot velike. Takšno strategijo in politiko njenega uresničevanja je moč doseči le ob visoko usposobljenih kadrih ter ob ustrezno visoki ravni znanja in zmogljivosti izkoristiti ga. Zato je prednostna naloga malih držav najti najboljšo strategijo izrabljanja prednosti in izogibanja stroškom globalizacije.

Temeljno politično/razvojno vprašanje pri tem je, kako izbrati med:

1. hitro rastjo in velikimi razlikami brez večje redistribucije,
2. nižjo rastjo in zmernimi razlikami,
3. počasno rastjo/stagnacijo in majhnimi razlikami,
4. visoko stopnjo odprtosti (globalizacijo) ter hitro rastjo ob velikih razlikah,
5. med zmerno globalizacijo ter rastjo in majhnimi razlikami.

Stopnja razvoja in drugi notranji pogoji pa tudi zgodovinske izkušnje ter vrednote vplivajo na ta izbor. Na višji stopnji razvoja je izbor lažji, saj države lažje dosegajo solidne stopnje rasti ob prijaznem razporejanju koristi globalizacije tudi tistim, ki z njo zgubljajo, ki zgubljajo delovna mesta.

Ni pa pomemben sam izbor, pač pa tudi, kdaj se ga naredi. Tudi slovenske izkušnje potrjujejo, da je zamujanje drago, da so stroški prepoznega prilagajanja z izgovorom, da bi bilo odpiranje in preobrazba nesocialno, mnogo višji in nesocialni (glej Svetličič 2003). Zavedati se velja preprostega dejstva, da dejansko izbiramo med opuščanjem določenih dejavnosti (zapiranjem slabo plačanih nekvalificiranih delovnih mest) oziroma njihovo preobrazbo v smeri doseganja višje dodane vrednosti na eni ter smeļjšim uvajanjem novih zahtevnejših dejavnosti in zaposlovanjem univerzitetno izobraženih strokovnjakov. Ti lahko pospešijo preobrazbo, dvignejo dodano vrednost in s tem omogočijo višje državne proračune in več sociale za tiste, ki bi zaradi tega zgubljali službe.

Politika povečevanja kolača (rasti, blaginje), ki lahko edino prispeva tudi zmanjševanju revščine mora zato nujno iti z roko v roki tudi s politiko

⁹ Če primerjamo deleže slovenskega izvoza v bodoče vodilne svetovne ekonomske sile, vidimo, da obstaja ogromno neravnovesje. Kitajska bo po velikosti BDP že leta 2010 prehitela Nemčijo in leta 2040 ZDA. In vendar imamo s tem gospodarstvom skoraj zanemarljivo ekonomske stike, le 0,2 % izvozimo na Kitajsko.

prerazporejanja kolača v korist tistih, ki imajo od njegovega povečanja doslej manj koristi. V nasprotnem primeru se lahko »izgubarji« uprejo in ogrozijo bogastvo bogatih. Če parafraziram Schumpetra (1934), je izziv globalizacije, kako preprečiti, da bi razdiralne sile modernega kapitalizma prevladale nad njegovimi ustvarjalnimi silami. »Če uspemo izbrati pravo politiko, pravi način globaliziranja, lahko globalni kapitalizem pomaga uresničiti mnoge ekonomske in družbene cilje ter stremljenja, ki so dragi mnogim ljudem, in to bolj kot katerakoli razpoložljiva alternativa,« pravi J. Dunning (2003: 11).

Globalizacijo je potrebno končno izviti iz rok ideologom različnih usmeritev, »kiropraktičnim strokovnjakom« in populistom, ki z lepo zvenečimi gesli postavljajo zanimive diagnoze, vendar padejo pri izpitu, ko je treba napisati recept ali ozdraviti bolnika. Preusmeriti je treba vso energijo namesto proti namišljenim sovražnikom, kot so mednarodne organizacije, proti tistim, ki mnogo bolj škodujejo interesom manj razvitih in manj izobraženim, to pa so vlade razvitih držav, ki s svojo visoko zaščito kmetijstva, oblačil in tekstila, intelektualne lastnine, tehničnih in drugih standardov ter emigracije omejujejo doseg globalizacije, jo dejansko zavirajo in na ta način bolj škodujejo kot pa mnoge druge stvari, zoper katere se borijo antiglobalisti (glej Markusen, 2004). Glavni krivci niso mednarodne organizacije, pač pa vlade, ki prek njih skušajo ščititi interese določenih skupin na račun večine svojega prebivalstva in še bolj na račun tistih, ki bi ob svobodnejši mednarodni menjavi uživali na gornjih področjih primerjalne prednosti. Ost upora velja zato usmeriti od borbe zoper vsiljevanje liberalizacije DVR in/ali tranzicijskim državam, ki naj bi bila po prepričanju antiglobalistov škodljiva, v borbo za odpravo omejitev v razvitih državah, ki dejansko omejujejo izvozne in dinamične proizvodne možnosti DVR, da bi lahko spremenile svoje proizvodne strukture in pridobile dinamične primerjalne prednosti. Navkljub vsem slabostim so mednarodne organizacije še vedno boljše zagotovilo za zaščito interesov revnih in depriviligiranih, kot pa bi bila njihova odsotnost, ki bi samo odprla vrata anarhiji ali pa popolnoma nenadzorovani dominaciji najmočnejših, sedaj so to ZDA.

Morda najpomembnejše je »zajahati konja dveh najpomembnejših silnic enaindvajsetega stoletja: ekonomsko globalizacijo in rast civilne družbe. Obe skupaj lahko privedeta do ustreznega vladanja, da bi globalizacijo upravljali tako, da bi privedla do vzajemnega uspeha« (Bhagwati, 2004: 223). »Danes je kapitalizem na križišču, tako kot je bil v času velike krize. V tridesetih letih ga je rešil

Keynes s politiko ustvarjanja delovnih mest in reševanja tistih, ki so trpeli zaradi kolapsa svetovnega gospodarstva. Sedaj milijoni ljudi po svetu čakajo, ali se lahko globalizacija reformira tako, da bi bile njene koristi bolj široko porazdeljene« (Stiglitz, 2002: 249–250). Potrebujemo novega Keynesa, čeprav Keynes 21. stoletja ne more biti enak Keynesu 20. stoletja. Keynesijanske rešitve v podobi socialne države velja z nacionalne ravni presaditi še na svetovno, da bi vzpostavili novo ravnotežje med delovanjem globalnih tržnih sil (vključno z mobilnostjo dela, torej laissez-passer, ne le laissez-faire) in popravljanjem slabosti trga (globalizacije na svetovni ravni). Tako, kot je treba preseči demokratski deficit na nacionalni in regionalni ravni (EU), je to potrebno tudi na globalni ravni. To lahko vodi kapitalizem v transformacijo k bolj enakomerni porazdelitvi bogastva.

Ker je dokazana moč kapitalizma sposobnost prilagajanja novim izzivom, navdaja z optimizmom toda le, če se bo vzporedno krepila redistributivna funkcija in prispevala k bolj uravnoteženemu razporejanju koristi in stroškov globalizacije. Brez sprememb v samem sistemu ni videti dolgoročnih rešitev, »saj kapitalizem temelji na neenakostih, čeprav je koristen za ljudske množice« (Müller, 2004: 5). Neenakosti so namreč sistemsko specifične, vtakane v sam sistem blagovne proizvodnje.

Literatura

- Alesina, A. in Perotti, R., 1994. *The Political Economy of Growth: A Critical Survey of the Recent Literature*. *The World Bank Economic Review*, let. 8, št. 3, september, str. 351–372.
- Alesina, A., Spolaore, E. in Wacziarg, 2000. *Economic Integration and Political Disintegration*. *The American Economic Review*, let. 90, št. 5, str. 1267–1296.
- Andersen, T.M. in Herbertsson, T.T., 2003. *Measuring globalization*. *IZA Discussion Paper no. 817*.
- Arbache, F. J., 2001. *Trade Liberalization and Labor Markets in Developing Countries: Theory and Evidence* (http://SSRN_ID285542_code011022100.pdf)
- Arbache, F. J. in Carneiro, F. G., 2001. *Assessing the Impacts of Trade on Poverty and Inequality*. <http://ssrn.com/abstract=447165>
- Baldwin, R.E., 2003. *Openness and growth: What's the empirical relationship?* *NBER Working Paper no. 9578*, marec.

- Beck, U., 2004. *Kozmopolitski človek ima hkrati korenine in krila. Spraševal Milan Ilič. Delo, str. 10–12.*
- Bhagwati, J., 2004. *In Defence of Globalization, Oxford University Press, New York.*
- Dollar, D., Kraay, A., 2001a. *Trade, Growth and Poverty. Finance&Development, 38, september, str. 16–19.*
- Dollar, D., Kraay, A., 2001b. *Growth is good for the poor. World Bank Policy Research Department Working Paper no. 2587, Washington DC.*
- Dunning, J.H. (ur.), 2003. *Making globalization Good, The Moral Challenges of Global Capitalism, Oxford University Press, Oxford.*
- Frankel, J.A. in Romer, D., 1999. *Does Trade Cause Growth? The American Economic Review, let. 89, junij, str. 379–99.*
- Friedman, T., 2000. *Lexus and the olive tree, Harper Collins Publishers, London.*
- Glaeser, E.L., La Porta, R., Lopez de Silanes, F., Shleifer, A., 2004. *Do Institutions Cause Growth. NBER Working Paper no. W10568, junij.*
- Grauwe, P., Pollar, M., 2003. *Globalization and Social Spending. CESIFO Working Papers Series no. 885, marec.*
- Hausmann, R. in Rodrik, D., 2002. *Economic development and self-discovery. NBER-IASE meeting, Monterrey, Mexico, 15.–16. november, revised november 2002.*
- Hesmati, A., 2004. *Inequalities and their Measurement. Discussion paper no. 1219, MTT Economic Research and IZA Bonn.*
- ILO, 2004. *A Fair Globalisation: Creating Opportunities for All. World Commission on the Social Dimension of Globalisation, Geneva.*
- IMF Survey, 2004. *Globalization, trade linkages, and infrastructure policies draw scrutiny. 12. julij, str. 208–209.*
- IMF Survey, 2004. *The struggle to convince the free trade sceptics. 12. julij, str. 204–205.*
- IMF, *World Economic Outlook, 2000. Washington, 12. maj.*
- Kuznets, S., 1955. *Economic growth and income inequality. American Economic Review, let. 45, št. 1, str. 1–28.*
- Lee, H.Y., Ricci, L.A., Rigobon, R., 2004. *Once Again, is Openness Good for Growth? NBER Working Paper No. 10749.*
- Lucas, R.E., 1988. *On the mechanics of economic development. Journal of Monetary Economics, 22, str. 3–42.*
- Lucas, R.E., 2000. *Some macroeconomics for the 21st century. Journal of Economic Perspectives, let. 14, št. 1, str. 159–168.*
- Maddison, A., 2001. *World economy: A millennial perspective, OECD Development Centre Studies, Paris.*
- Maddison, A., 2003. *The World Economy: Historical Statistics. OECD Development Centre Studies, Paris.*
- Markusen, J., 2004. *The Globalization Debate: Rhetoric and Reality. Predavanje na Dunaju 26. april 2004 (prosojnice).*
- Muller, J., 2003. *Capitalism and its Critics. Transcript of an IMF Book Forum, Capitalism and its Critics, 9. september.*
- North, D., 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance, Political Economy of Institutions and Decisions. Cambridge University press, Cambridge.*
- North, D., 1993. *Economic Performance through Time. Douglas C. North – Prize Lecture, 9. december.*
- O'Rourke, K.H., 2002. *Globalization and inequality: Historical trends. Annual World Bank Conference on Development Economics, The World Bank, Oxford University Press.*
- Ravallion, M. in Chen, S., 1997. *What Can New Survey Data Tell us about Recent Changes in Income Distribution and Poverty. The World bank Economic Review, let. 11, str. 357–82.*
- Ricardo, D., 1817/1963. *The Principles of Political Economy and Taxation. Homewood, Irwin.*
- Rigobon, R., Rodrik, D., 2004. *Rule of Law, Democracy, Openness, and Income: Estimating the Interrelationships, MIT, mimeo.*
- Rodrik, D., 1997. *Has Globalization Gone too Far? Institute for International Economics, Washington, DC.*
- Rodrik, D., 1999. *The new global economy and developing countries: Making openness work. John Hopkins University Press, Baltimore.*
- Rodrik, D., 2000a. *Comments on 'Trade, growth and poverty' by D. Dollar and A. Kraay. mimeo, oktober.*
- Rodrik, D., 2000b. *How far will international economic integration go? Journal of Economic Perspectives, let. 14, št. 1, str. 177–186.*
- Rodrik, D., 2002. *Globalization for Whom? Harvard Magazine, julij-avgust.*
- Rodrik, D., Subramanian, A., 2003. *The Primacy of Institutions. Finance and Development, junij, str. 31–33.*
- Rodríguez, F. in Rodrik, D., 2000. *Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence. V: NBER Macroeconomics Annual 2000, Ben S. Bernanke and Kenneth Rogoff (ur.), Cambridge, The MIT Press.*
- Romer, P.M., 1990. *Endogenous technological change, Journal of Political Economy, let. 98, str. S71–S102.*

Romer, P.M., 1994. *The origins of endogenous growth. Journal of Economic Perspectives*, Winter.

Sachs, G., 1997. *Nature, nurture and growth. The Economist*, 14. junij, str. 19-20.

Sachs, G. in Warner, A., 1995a. *Economic Reform and the process of Global Integration*, NBER Cambridge MA, Reprint no. 2002.

Sachs, J. in Warner, A., 1995b. *Natural Resource Abundance and Economic Growth. Harvard Institute for International Development*, oktober.

Samuelson P. 2004. *Where Ricardo and Mill Rebut and Confirm Arguments of Mainstream Economists Supporting Globalization, Journal of Economic Perspectives—Volume 18, Number 3—Summer 2004—Pages 135-146*

Schumpeter, J., 1934. *The Theory of Economic Development. Cambridge, MA, Harvard University Press.*

Sen, A., 1998. *The Possibility of Social Choice. Nobel lecture*, december.

Smith, A., 1776/1937. *The Wealth of Nations. New York, The Modern Library.*

Stiglitz, J.E., 2002. *Globalization and Its Discontents. Allan Lane, Penguin Books.*

Svetličič M., 2003. *naivni patriotizem. Gospodarski vestnik* 10.11. str. 42-43

Svetličič M., 2004. *Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu. Založba FDV, Ljubljana.*

Tabellini, G., 2004. *The Role of the State in Economic Development. CESIFO WP No. 1256, august.*

The Economist, 2004. *Economic Focus. Development piecemeal*, 7. avgust, str. 63.

The Economist, 2004. *Economic Focus. Profits and Poverty*, 21. avgust, str. 54.

Vernon, R., 1998. *In the Hurricane's Eye: The Troubled Prospects of Multinational Enterprises. Cambridge, London.*

Wallace L. 2004. *Freedom and Progress; Interview with Nobel Prize Winner A. Sen. Finance and Development. Sept. , str.4-7.*

Wolf, M., 2004. *Why Globalisation Works. Yale University Press, New Haven and London.*

WTO, 2004. *World Trade Report 2004. Exploring the linkages between the domestic policy environment and international trade. Geneve.*